

Klíč k porozumění Latourovu posunu v pozici myslitele a veřejného intelektuála, který bylo možné v posledních letech pozorovat, nespočívá v posunu od vědy či analýzy k politice ani v autorově situování na pravolevé škále. Politice se Bruno Latour nikdy nevyhýbal. Jeho posunu lze nejlépe porozumět, pokud se podíváme dovnitř samotného pojmu politiky a rozlišíme různé výkony a mody politického působení. Pomoci nám k tomu může kratší text samotného Latoura z roku 2007, kde autor reaguje na kritiku ze strany Gerarda de Vriese (2007), že studia vědy a technologií se dostatečně nezabývají politikou.

Latour ve své reakci rozlišuje pět různých modů politiky, které na sebe v životě konkrétní „záležitosti“ (ve smyslu anglického „issue“) navazují. Politické v prvním významu obnáší vytváření nových entit či aktérů a jejich propojení s dalšími existujícími skutečnostmi. Tyto praktiky často probíhají ve výzkumných a vývojových laboratořích. Standardní politická teorie si jich obvykle málo všímá, neboť je nepovažuje za politické. Studia vědy a technologií se naopak právě na tento typ politické, *svět proměňující a přeskládávající aktivity* soustředila. Druhý význam adjektiva politický zachycuje způsob, jakým se kolem určité záležitosti ustavuje veřejnost, která je jí dotčena a které na ní záleží. Tato veřejnost politickou záležitost nepředchází, ale naopak se vynořuje, utváří či konfiguruje spolu s konkrétní, nebo přesněji konkretizující se záležitostí. A vždy je do určité míry nečekaná. Třetí modus politického se vztahuje k pojmu suverenity. Tento význam má podle Latoura nejbližší k antickému problému *polis* čili definování politického společenství a jeho hranic. Ve čtvrté podobě pak politické zachycuje různé podoby deliberativní demokracie, jež zachází s politickou záležitostí jako s něčím, o čem lze vést dialog směřující ke shodě. Předpokládá se zde existence racionálních občanů, kteří znají své zájmy a mají ve vztahu k dané záležitosti jasné pozice a očekávání, která umějí (třeba i za pomoci výzkumů veřejného mínění) artikulovat. Poslední, pátý modus politického se podle Latoura kryje s tím, čemu Michel Foucault říká *governmentalita*, tedy rutinní, byrokratizované formy vlády, které vytvářejí sdílený svět skrze organizaci každodenního života. Podobně jako v případě prvního významu politického působení i tento pátý se obvykle považuje za nepolitický. Ovšem za využití podobných metodologických a konceptuálních strategií, pomocí kterých Foucault dekoval politično např. v medicíně a hygienických opatřeních či feministická analýza rozkryla politično v rozdělení genderových rolí, ukazují STS také političnost vědy a technologií.

Pokud bychom model aplikovali na samotného Latoura, můžeme říci, že se tento v posledních letech neposouval od vědy k politice, ale změnil svůj registr s ohledem na kombinaci

výše načrtnutých modů. V prvních desetiletích svého akademického i veřejného působení se Latour zabíral politikou především v modu 1 a 2. Šlo mu o rozšiřování kolektivu aktérů, které je třeba explicitně vzít do hry, a o koprodukcí přírody a společnosti. Tuto politiku studoval a zároveň se jí sám účastnil vytvářením sociálněvědního slovníku, který nové „hybridní“ skutečnosti a procesy umožňuje zachycovat a reflektovat ve veřejném prostoru. Často se tak účastnil i otevírání různých „černých skříněk“ rutinizované skutečnosti (modus 5). Tento typ politizující analýzy postupně aplikoval na vědu (*Laboratorní život* napsaný spolu se Stevem Woolgarem), technologie (*Aramis aneb láska k technologiím*), právo (*Dělání práva*), přírodu (*Politiky přírody*), město (*Paříž: neviditelné město*) či na modernitu jako specifickou historickou formaci (*Nikdy jsme nebyli moderní*). Výrazně zdrženlivější byl přitom v modech politiky 3 a 4. Ačkoli byl někdy druhými definován jako nepřítel (především v kontextu tzv. „vědeckých válek“ v 90. letech 20. století; viz jeho kniha *Pandora's Hope*), sám nepřítele nedefinoval a nesnažil se ani spory uzavírat.

Pro posun k dalším modům politiky v nultých letech byla pak příznačná Latourova reflexe „Why Has Critique Run Out of Steam?“ (2004). Autor zde své dosavadní úsilí reflektuje ve světle pozorování úpadku sdílených faktů v západním veřejném prostoru (tedy nástupu procesu, pro který se později vžila diagnóza doby post-pravdivé, post-faktické či fake news):

Šlo mi o *emancipaci* veřejnosti od předčasně naturalizovaných objektivizovaných fakt. Bláhově jsem se mýlil? Změnily se věci tak rychle? V takovém případě by hrozba již nespočívala v nadměrné důvěře v ideologická tvrzení prezentovaná jako fakta (matters of fact) – proti čemuž jsme se v minulosti naučili tak účinně bojovat – ale v nadměrné nedůvěře v dobře dělaná fakta (good facts) převlečená za špatné ideologické předpojatosti. (Latour 2004: 227, důraz původní)

Ve světě, kde se „černé skřínky“ otevírají na každém rohu, byť často nikoli precizní analýzou, ale páčením zámek, úniky z policejních spisů či se zapojením tzv. trollů farem, vidí pak Latour novou roli sociálních věd spíše v práci na konstrukci solidních faktů a uzavírání sporů. A pokud je to třeba, i v definování nepřátel. Až k tomuto bodu pak autor dospěl v knize *Down to Earth* (v nepodařeném českém překladu názvu *Zpátky na Zem*), když v kontextu klimatické krize mluví o třídním boji – tentokrát mezi „geosociálními“ třídami. Těžiště Latourovy politické mise se tak posouvá k modům 3 a 4 a k úsilí o stabilizaci „dobře dělaných faktů“ a definování (post)fossilních sociomateriálních formací.

V této poloze se na začátku 21. století Latour rozhodně nenachází osamocen. Sociální vědci i přírodovědci stále častěji mluví o tom, že „jsme ve válce“ – ať už pandemické, klimatické či energetické a potenciálně jaderné. Přírodovědci sdružení v Scientist Rebellion blokují dopravu a pod heslem, že „se jako společnost potřebujeme přepnout do stavu klimatické nouze“, vyzývají ke „klimatické revoluci“ (klimatolog Peter Kalmus). Evropští antropologové po vypuknutí války na Ukrajině deklarovali, že je k ní třeba zaujmout „jednoznačné stanovisko“ bez odkazů na širší historické a geopolitické souvislosti a vyhnout se jakékoli ambivalenci (EASA 2022), a v rámci české profesní asociace přitom kolovaly i výzvy, že vydávat stanoviska je k ničemu, jediné, co má smysl, je dodávat zbraně. Slavoj Žižek publikuje pod titulky jako „Pacifismus je špatná odpověď“ na válku na Ukrajině (Žižek 2022) a putinovskou „eurasijskou“ ideologii, včetně jejích evropských zastánců, označuje jako formu novodobého fašismu.

Pokud jsme v těchto válkách nejen diskurzivně, ale sociálně a materiálně, nezbývá podle Latoura tedy sociálním vědám nic jiného než se vyzbrojit „dobře udělanými fakty“, definovat nepřátele a vyrazit do bitvy proti nepříteli?

Zřejmě poslední odpověď nabízí Latour v knížce *After Lockdown. A Metamorphosis* (2021), kterou napsal jako na tohoto autora nebývale osobní reflexi v období koronavirové pandemie, avšak s ohledem na aktuální a budoucí klimatickou a šířeji ekologickou krizi. Oproti formulaci v knize *Zpátky na zem* se znovu drobně, ale vlastně podstatně posouvá. Jakkoli se nyní dle autora nacházíme „skutečně“ ve válce, Latour se zde necítí schopen definovat nepřátelské strany a představit si vítězství jedné nad druhou.

Co činí všechny současné boje tak podivnými, je to, že jsme skutečně ve válce, a je to válka na život a na smrt, válka vyhlazovací: je to ale válka, kterou se přesto necítím být schopen rozřadit do jednotlivých táborů, do dvou táborů, s vyhlídkou vítězství jednoho nad druhým. Zvláště vzhledem k tomu, že bychom museli věřit v identity, pokud bychom měli pochodovat pod sdílenou vlajkou, a jsou to právě limity jakéhokoli pojmu identity, co současná krize odhaluje. Nepřátelé jsou všude a především uvnitř nás, protože se vetřeli na naše území za pomoci nečekaných prostředníků. Těmi jsou věci, které nabraly vlastní hybnost – hybnost, kterou jsme neuměli rozeznat, když byly pokládány za jednoduché „inertní objekty“ a když vlastně zůstávaly vpopzdáli. (Latour 2021: 96)

Latour se tak ve své poslední knížce v určité spirále vrací k otázníkům, k otevírání skříněk (a skříní s kostlivci). V textu jde totiž o děláni „faktů o klimatu“ s ohledem na to, jak probíhá *atribuce* klimatických procesů jednotlivým aktérům – a s tím spojená odpovědnost. Autor se snaží trasovat, jak je uhlíková ekonomika fosilizovaná do naší vlastní sociomateriální každodennosti. Taková je povaha války, ve které nelze exteriorizovat nepřítel. Téměř od začátku pandemie proto Latour vyzýval, abychom si jako jednotlivci i kolektivně položili otázku, „kde po pandemii přistát“ (Where to land after the pandemic?) (Centre for Art and media, n. d.). V pandemické cézuře v každodennosti a v kontextu potrhaných globálních řetězců bychom měli empiricky zmapovat, na čem naše existence závisí, a formulovat, na čem nám opravdu záleží a jaké konflikty se vynořují z nárazu odlišných představ a potřeb. Z toho by se měla zrodit forma politického vyjádření, které bude „vtělené a situované ve skutečném světě“. Latour se tu vrací k politice v modu 1 a 2, tentokrát však v silně participativním provedení. Ať už jako autor, nebo kurátor výstav se přitom snaží tuto veřejnou kolektivní reflexi facilitovat. Autor se tu vlastně vrací ke své formulaci úkolu sociálních věd z přelomu tisíciletí: „Dobrá sociální věda není [...] taková, která se účastní hry na (pomyslnou) přírodovědu a která se pídí po infrastrukturách, ale spíš taková, která je schopná upravovat a blíže určovat představy, které o sobě veřejnost chová, a to *tak šikovně*, že přitom vytváří podmínky pro to, aby tyto reprezentace musely čelit co největšímu počtu *námitek, objekcí (objections)*.“ (Latour 2002: n. p.) Taková sociální věda napomáhá kolektivu „dobře vytvářet fakta“ a možná též dobře vytvářet nepřítel. V tom je fundamentálně politická. Ani před hotová fakta, ani před identitárně definované, „odvěké“ nepřátele nás ale stavět nechce.

Literatura

- Centre for Art and media. (n.d.). „Where to Land After the Pandemic?“ Cit. 20. září 2022 (<https://zkm.de/en/where-to-land-after-the-pandemic>).
- DE VRIES, Gerard. 2007. „What is Political in Sub-politics? How Aristotle Might Help STS.“ *Social Studies of Science* 37(5): 781–809.
- EASA. 2022. *EASA Statement on the Russian War against Ukraine*. Cit. 20. září 2022 (<https://www.easaonline.org/publications/support/ukraine0222>).
- LATOUR, Bruno. 2002. „Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést ‚vědní studia‘.“ *Biograf* 29(3): 41 odst. (<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2901>).
- LATOUR, Bruno. 2004. „Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern.“ *Critical Inquiry* 30: 225–248.
- LATOUR, Bruno. 2007. „Turning Around Politics: A Note on Gerard de Vries’ Paper.“ *Social Studies of Science* 37(5): 811–820.
- LATOUR, Bruno. 2018. *Down to Earth – Politics in the New Climatic Regime*. Polity.
- LATOUR, Bruno. 2021. *After Lockdown. A Metamorphosis*. Polity.
- ŽIŽEK, Slavoj. 2022. „Pacifism is the Wrong Response to the War in Ukraine.“ *The Guardian*, 21. června 2022. Cit. 20. září 2022 (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/21/pacifism-is-the-wrong-response-to-the-war-in-ukraine>).

Autorka

Tereza Stöckelová je socioložka se zaměřením na studia vědy, technologií a medicíny. Dlouhodobě se zabývá otázkami biosociality a mezidruhového soužití. V současnosti se věnuje výzkumu sociálního života mikrobiomu a hub a spolupracuje v rámci Mezioborové platformy pro studium výživy a metabolismu v sociálním a ekologickém kontextu (VÝSEK). Působí v Sociologickém ústavu AV ČR a vyučuje na Katedře sociální a kulturní antropologie FHS UK. Je členkou poradního orgánu UNESCO World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology.

Kontakt: tereza.stockelova@soc.cas.cz